

تبارنامه حوزه و روحانیت

(از صدر اسلام تا پهلوی اول)

عبدالرحیم اباذری

انتشارات سلمان فارسی

سرشناسه:	اباذری، عبدالرحیم، ۱۳۳۹
عنوان و نام پدیدآور:	تبارنامه حوزه و روحانیت (از صدر اسلام تا پهلوی اول)
مشخصات نشر:	عبدالرحیم اباذری.
مشخصات ظاهری:	قم: انتشارات سلمان فارسی، ۱۳۸۹. ۴۴۸ ص.
فروست:	حوزه و روحانیت؛ ۱.
شابک:	978-600-91644-1-7
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه: ص [۴۲۱] - ۴۴۸.
موضوع:	حوزه‌های علمیه تاریخ
موضوع:	روحانیت ایران تاریخ
رده‌بندی کنگره:	۲۹۷ / ۰۷۱
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۷۹۲۶۴۱۲

تبارنامه حوزه و روحانیت (از صدر اسلام تا پهلوی اول)

نویسنده: عبدالرحیم اباذری

ناشر: سلمان فارسی

چاپ اول: اردیبهشت ۱۳۹۰

ویراستار: حسین حبیبی

صفحه‌آرایی: صراط گل‌میشی

چاپ: سپهر نوین • قیمت: ۶۵۰۰۰ ریال • شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

نشانی: قم، خیابان صفاییه، کوچه ممتاز، کوچه پیشوایی پلاک ۱۴

تلفن و دورنگار: ۷ - ۷۸۳۵۰۹۶ - ۰۲۵۱

شابک: ۷ - ۱ - ۹۱۶۴۴ - ۶۰۰ - ۹۷۸

صندوق پستی: ۵۸۸ - ۳۷۱۸۵

نشانی الکترونیکی: www.salmanpress.ir

رایانامه: info@salmanpress.ir

حق چاپ برای مؤلف محفوظ است.

فهرست

۱۱	مقدمه
بخش اول: دورنمایی از ساختار تشکیلاتی	
۱۷	فصل اول: بحث‌های مقدماتی
۱۷	تعریف روحانیت
۱۸	ضرورت وجود روحانیت
۲۱	لباس روحانیت
۲۵	القاب حوزویان
۲۹	اهداف و وظایف
۳۳	رفع توهم
۳۵	استقلال حوزه
۳۷	فصل دوم: سیر تاریخی حوزه و روحانیت
۳۷	روحانیت در صدر اسلام
۳۸	اهتمام به علم و عالم
۴۲	تشویق علما به فتوا و بحث علمی
۴۴	ارجاع مردم به علما
۴۷	دوران غیبت
۴۹	فصل سوم: چگونگی تدوین قرآن و حدیث توسط علما
۴۹	سرآغاز تدوین
۵۱	صحیفه‌نگاری
۵۲	تحریم نقل حدیث پیامبر
۵۶	جبهه تقلین و اهتمام ائمه علیهم السلام
۵۸	شکل‌گیری اصول چهارصدگانه
۶۱	نگارش کتب در عصر ائمه

٦٤	جبران یک قرن کوتاهی.....
٦٦	تدوین اصول اربعه حدیثی.....
٦٦	الف) الکافی فی الحدیث.....
٦٧	ب) من لا یحضره الفقیه.....
٦٧	ج) تهذیب الاحکام.....
٦٨	د) الاستبصار فیما اختلف من الاخبار.....
٦٨	تألیف اصول متلفات.....
٧٠	پاسداری از معارف شیعی.....
٧٣	امالی نویسی.....
٧٥	اجوبه نویسی.....
٧٩	فصل چهارم: سیر تألیف و تدوین کتب رجالی.....
٧٩	منابع اولی علم رجال.....
٨٢	منابع ثانوی علم رجال.....
٨٣	منابع و جوامع رجالی دیگر.....
٨٣	الف) جوامع رجالی در قرن ١٠ تا ١٢.....
٨٥	ب) جوامع رجالی در قرن ١٣ و ١٤.....
٨٩	فصل پنجم: سیر تهذیب در حوزه.....
٩١	اقسام آموزش های تهذیبی در حوزه.....
٩١	١. آموزش های مکتوب.....
٩٧	شیوه های آموزش مکتوب.....
٩٧	الف) شیوه های اخلاقی - روایی.....
٩٨	ب) شیوه های اخلاقی - فلسفی.....
٩٩	ج) شیوه های اخلاقی - عرفانی.....
١٠٠	د) شیوه های تلقینی.....
١٠٠	٢. آموزش های عملی.....
١٠١	سعه صدر و بزرگواری خواجه نصیر.....
١٠٢	تواضع و مردم داری مقدس اردبیلی.....
١٠٣	ضرورت استاد راهنما.....
١٠٤	٣. آموزش های شفاهی.....
١٠٧	فصل ششم: معرفی اجمالی حوزه های علمیه.....
١٠٧	حوزه نجف.....
١١١	حوزه سامراء.....
١١٢	حوزه کربلا.....
١١٣	حوزه قم.....
١١٦	حوزه اصفهان.....

۱۱۸	حوزه مشهد
۱۱۹	حوزه همدان
۱۱۹	حوزه تهران
۱۲۰	حوزه تبریز

بخش دوم: در مخضر پیامبر ﷺ و امامان معصومین

۱۲۳	فصل اول: مبلغان و فقها در عصر رسول خدا ﷺ
۱۲۳	نخستین مبلغان
۱۳۲	فقهای صدر اسلام
۱۳۹	فصل دوم: عالمان و محدثان در عصر معصومین
۱۵۷	فصل سوم: نواب اربعه در عصر غیبت صغری
۱۵۷	اوضاع سیاسی پیش از غیبت
۱۵۸	نقش گسترده فقها در شبکه های ارتباطی

بخش سوم: حضور سیاسی و اجتماعی روحانیت در عصر غیبت کبری

۱۶۹	فصل اول: عالمان و فقیهان در حکومت آل بویه (قرن چهارم و پنجم)
۱۶۹	آغاز غیبت کبری
۱۷۰	حکومت شیعی آل بویه (۳۲۱ - ۴۴۸ ق.)
۱۷۲	فقها در حکومت آل بویه
۱۸۱	تأسیس حوزه نجف
۱۸۳	فصل دوم: حکومت مغولان و حضور فقها (قرن ششم و هفتم)
۱۸۳	تهاجم مغولان به ایران
۱۹۱	توسعه و تحکیم تشیع در ایران
۱۹۲	تشکیل حوزه علمی سیار
۱۹۳	فقهای دیگر
۱۹۷	فصل سوم: نقش فقها در عصر صفویان (قرن دهم و یازدهم)
۱۹۷	شکل گیری صفویان
۱۹۹	الف) دوره شاه اسماعیل و شاه طهماسب (سلطنت از ۹۰۷ تا ۹۸۵ ق.)
۲۰۴	ب) دوره شاه عباس اول (سلطنت از ۹۹۶ تا ۱۰۳۸ ق.)
۲۱۳	ج) عصر شاه عباس دوم (سلطنت از ۱۰۵۲ تا ۱۰۷۷ ق.)
۲۲۸	د) عصر شاه سلیمان اول و شاه حسین (سلطنت از ۱۰۷۷ تا ۱۱۰۵ ق.)
۲۴۴	منقوط سلسله صفویه
۲۴۷	فصل چهارم: نقش علما و فقها در عصر قاجار (قرن دوازدهم و سیزدهم)
۲۴۷	وضع عمومی ایران در دوره قاجار
۲۵۱	الف) دوره فتحعلی شاه (۱۲۱۲ - ۱۲۵۰)

۲۵۸	دفاع از سنگر فکری و فرهنگی
۲۶۲	تجلی مثلث نور
۲۶۳	(ب) دوره ناصرالدین شاه (۱۲۶۴ - ۱۳۱۴)
۲۶۳	ماجرای قرارداد رویتز
۲۶۶	مبارزه با فراماسونری
۲۷۷	سید در قیام تنباکو
۲۸۸	قتل ناصرالدین شاه
۲۸۹	دفاعیات میرزا
۲۹۱	(ج) دوره مظفرالدین شاه (سلطنت ۱۳۱۴ - ۱۳۲۴ ق)
۲۹۱	زمینه‌های انقلاب مشروطیت
۲۹۲	گرفتن وام از بیگانگان
۲۹۲	حاکمیت روس یا انگلیس
۲۹۳	حکمرانی افراد حقیر
۲۹۴	استقراض برای عیاشی
۲۹۵	ظلم و ستم شاهزادگان
۲۹۶	تسلط بلژیکی‌ها بر امور مالی ایران
۲۹۸	غانده کرمان
۳۰۰	تخریب ساختمان بانک روسی
۳۰۲	شلاق زدن و توهین به بازاریان
۳۰۴	هجرت اول و دوم
۳۰۷	صدور فرمان مشروطیت
۳۰۹	چند نکته مهم
۳۲۵	نقش آخوند در مقابله با اولتیماتوم روسیه
۳۳۳	(د) دوره احمد شاه (۱۳۲۶ - ۱۳۴۴)
۳۳۳	جنگ جهانی اول
۳۳۳	جنبش مراجع و علمای نجف
۳۳۵	صدور حکم جهاد
۳۳۷	حضور علما در خط مقدم جهاد
۳۳۹	علما نگران سرنوشت ایران
۳۴۰	تدبیر و مقاومت مرجعیت
۳۴۲	انقلاب عشرين عراق
۳۴۴	قیومیت انگلیس بر عراق
۳۴۴	قیام علما
۳۴۷	دفاع مسلحانه
۳۵۱	رحلت میرزای شیرازی و شیخ الشریعه
۳۵۳	سلطنت و حکومت فرمایشی

۳۵۶		اوضاع ایران در جنگ جهانی اول
۳۵۸		کمیته دفاع ملی
۳۵۹		مقاومت روحانیت در جنوب
۳۶۴		تقدیرنامه رئیس علی دلواری
۳۶۸		قیام سید لاری
۳۷۱		فصل پنجم: فقها و روحانیت در عصر رضاخان
۳۷۱		هویت و ماهیت رضاخان
۳۷۴		عوامل تثبیت رضاخان
۳۷۴		۱. انتظار مردم برای تشکیل یک حکومت نیرومند
۳۷۴		۲. شعارهای عوام‌فروبیانه
۳۷۶		۳. تظاهر به دینداری
۳۸۰		۴. سوء استفاده از حسن نیت فقها
۳۸۱		جشن تمثال
۳۸۴		آغاز کودتا و دستگیری علما
۳۸۵		شیخ عبدالکریم حائری یزدی (متوفای ۱۳۱۵ ش)
۳۹۲		شهید سید حسن مدرس (۱۲۷۸ - ۱۳۵۶ ق)
۳۹۱		دستگیری مدرس
۳۹۲		افشای سردار سپه
۳۹۳		مخالفت با نظام جمهوری
۳۹۵		استیضاح رضاخان
۳۹۷		رابطه علما با رضاخان
۳۹۹		تحمیل مجلس مؤسسان
۴۰۳		مدرس تنها می ماند
۴۰۴		ترور مدرس
۴۰۶		تبعید و شهادت مدرس
۴۰۸		حاج آقا نورالله اصفهانی
۴۱۱		حاج آقا حسین طباطبایی قمی
۴۱۲		هجرت حماسی به تهران
۴۱۴		قیام مسجد گوهرشاد
۴۱۵		زندان و تبعید روحانیون
۴۱۸		تبعید حاج آقا حسین قمی
۴۱۹		فرار رضاخان
۴۲۱		کتاب نامه
۴۲۳		فهرست اعلام

مقدمه

وقتی خود را شناختم و دوران نوجوانی را پشت سر می گذاشتم، علاقه بسیاری به روحانیت داشتم و دلم می خواست درباره این قشر عظیم بیشتر بدانم. هنگامی که به حوزه آمدم، این احساس در من تقویت شد. به دنبال منابع رفتم تا در این باره بر اطلاعات خود بیافزایم. هر چه بی می گرفتم، کمتر موفق می شدم؛ چون بیشتر منابع و مآخذ در شرح حال و تراجم علما و حوزه های علمیه که بسیار هم ارزنده بودند و هستند، به زبان عربی تألیف شده بود و من هنوز دوره مقدمات را می گذراندم. بنابراین نمی توانستم از منابع عربی بهره ای بگیرم. منابع فارسی هم عبارت های پیچیده و سنگینی داشت. خسته کننده بود و مرا از ادامه مطالعه باز می داشت؛ وقت بسیار می برد و مطلب اندکی به دست می داد.

بعدها معلوم شد که این تنها مشکل و دغدغه من نیست. اغلب طلاب حتی مردم عادی و به خصوص جوانان دوست دارند تا اطلاعاتی کلی از سیر تاریخی روحانیت و حوزه های علمیه در طول تاریخ داشته باشند و بدانند این قشر و تشکیلات از کی، کجا و چگونه شکل گرفت؟ چه کارهایی در این مدت کرده و با چه مشکلاتی روبه رو بوده است؟ مؤسس آن کیست؟ و هدف از تأسیس این تشکیلات چه بوده است و ده ها سؤال دیگر؛ ولی کتابی که به این پرسش ها پاسخ دهد و مخاطبان خود را با قلم سیاه، روان و گویا با تاریخ حوزه و روحانیت آشنا سازد، نوشته نشده.

از سوی دیگر با کمال تأسف باید گفت که اغلب طلاب و حتی فضیلابی که مشغول تحصیل در سطح متوسط و عالی حوزه هستند، چندان اطلاعاتی از شجره نامه

صنفی خویش ندارند و از شخصیت‌های بزرگی چون: شیخ کلینی، شیخ صدوق و شیخ مفید اطلاعاتی ابتدایی دارند، و این در حالی است که وقتی از یک جوان فوتبالیست یا ژیمناست درباره ستاره‌های این رشته، برندگان یا بازندگان، نوع جوایز، محل و سال مسابقات یا از هر چیز دیگر سؤال می‌شود، همه را با تمام جزئیات پاسخ می‌دهد و شنونده را کاملاً اشباع می‌کند. چرا چنین شده است؟!

در این میان عوامل و دلایل متعددی را می‌توان برشمرد؛ ولی باید پذیرفت که مهم‌ترین دلایل آن، نبود یک اثر مستقل، منسجم، ساده و روان در این موضوع حیاتی و اساسی است. اخیراً مجموعه‌های ارزشمندی مانند: *گنجینه دانشمندان، مفاخر اسلام، دیدار با ابرار، گلشن ابرار و طرح نو با قلم و رویکرد جدید* در شرح حال علما نوشته شده، ولی باز هم این کافی و برطرف نشده است.

بنابراین، هدف و انگیزه از نگارش این کتاب، شناسایی و شناساندن شجره‌نامه و تبارنامه صنفی علما، فقها و روحانیت در طول تاریخ برای طلاب جوان است. در این نوشته با ارائه تعریف عام از روحانیت که شامل: حافظان قرآن، راویان حدیث و اصحاب پیامبر و امامان معصوم علیهم‌السلام نیز می‌باشد، سعی شده است تا سیر تاریخی و فعالیت‌های دینی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی حوزه و روحانیت و چگونگی شکل‌گیری آنها به گونه‌ای فشرده، برای مخاطبان ترسیم گردد. حال نگارنده تا چه اندازه توانسته است از عهده این کار برآید و در عمل به این هدف دست یازد و مخاطبان کتاب را قانع و راضی کند، قضاوت با خوانندگان است. آنچه که مسلم است، این تنها آغاز راه است و موضوع به تحقیق و همت مضاعف نیاز دارد.

در پایان به چند نکته اشاره می‌کنم:

۱. اگر چه مخاطبان اصلی این نوشتار، طلاب و فضلاء جوان هستند، ولی مطالب آن برای عموم مردم و به خصوص دانشجویان نیز می‌تواند قابل استفاده باشد.

۲. روشن است که فعالیت همه علما و فقها در همه اعصار را نمی‌توان در یک جلد کتاب گنجاند. بنابراین از هر مقطع و دوره‌ای، به چند نمونه شاخص بسنده شد.

۳. همان‌طور که اشاره شد، این نگارش با دید و گرایش خاص و با تعریف ویژه از روحانیت، تقدیم مخاطبان و علاقه‌مندان می‌شود. احتمال دارد این تعریف و گرایش،

مورد قبول بعضی از اندیشمندان و صاحب نظران نباشد که حتماً از نقد و نظر آنان استقبال خواهد شد.

۴. دامنه تحقیقی این نوشتار، از صدر اسلام تا دوره رضاخان قرار داده شد. به سبب گستردگی این موضوع در دوره پهلوی دوم و نظام جمهوری اسلامی ایران، تحقیق در این دو مقطع به فرصت مناسب دیگر موکول شد.

۵. کتاب حاضر قبلاً به صورت مقاله و پاورقی از طریق روزنامه جمهوری اسلامی در پنجاه و دو شماره (از یکشنبه ۲۳ آبان ماه ۱۳۸۹ تا دوشنبه ۲۷ دی ماه همان سال) به چاپ رسید.

در پایان، از همه دوستان، سروران، اساتید و بزرگان که با نظرات و تذکرات اصلاحی و تکمیلی، نگارنده را مورد عنایت قرار دادند و همچنین آقایانی که در آینده، نقد، نظر و تذکر اصلاحی خواهند داد، صمیمانه تشکر و قدردانی می کنم.

قم - عبدالرحیم اباذری
بهار ۱۳۸۹